

Zahiriddin Muhammad Bobur

540
yil

ASRLAR UZRA
PORLAGAN
SIYMO

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ASRLAR UZRA
PORLAGAN
SIYMO**

**«Andijon nashriyot-matbaa»
2023 yil**

21. Dildoraxon ABDULLAYEVA. Bobur she'riyatida xat badiiy obrazi talqini.....	141
22. Orzigul HAMROYEVA. Boburning adabiyotshunoskikka oid qarashlari ("Boburnoma" asari asosida).....	147
23. Dilorom YULDASHEVA. Zahiriddin Muhammad Bobur g'azallarida qo'llanilgan metaforalar.....	151
24. Burobiya RAJABOVA. Bobur ruboiylarida qo'llangan poetik vositalar.....	156
25. Musharraf SALAXUTDINOVA. Bobur shaxsiga psixologik yondashuv.....	163
26. To'lqin ESHBEK. "Yulduzli tunlar"ning munavvar kunlari.....	169
27. Ergash OCHILOV. Bobur va Lutfiy.....	174
28. Yangiboy QO'CHQOROV. Bobur ekspeditsiyasining Shamtuch safari.....	181
29. Yulduz KARIMOVA. Bobur Mirzo obrazi Oybek talqinida.....	194
30. Muxlisa SHARAXMETOVA. "Boburnoma"ning urducha tarjimasida milliy xos so'zlarning berilishi.....	200
31. Dilafruz MUHAMMADIYEVA. "Boburnoma"ning ozarbayjoncha tarjimasi.....	207
32. Sherxon QORAYEV. Bobur Mirzoning mushoira kechalari va majlis ahli.....	211
33. Saodat MUMINOVA. "Tarixi Rashidiy" asarida Bobur tavsifi.....	216
34. Shuhrat HAYITOV. "Bobur devoni"ning o'rganilishi.....	221
35. Salimaxon ESHONOVA. Boburiy ijodkorlarning nazmiy asarlari manbalari (O'ZR FA sharqshunoslik instituti misolida).....	226
36. Avazbek MIRZAYEV. Zahiriddin Muhammad Boburning Hindiston tarixida tutgan o'rni.....	234
37. Yorqinoiy ALTMISHEVA. Об особенностях трансляции исламской лексики в русских переводах "Бабурнаме".....	240
38. Zilolaxon ASQAROVA. "Boburnoma"ga ishlangan miniatyuralarda ayollar obrazi.....	245
39. Jasurbek AHMEDOV. Jahon muzeylari va kutubxonalarida Boburiylar merosi.....	251
40. Elmira HAZRATQULOVA. Boburshunoslik masalalari: vazifalar va yechim bahsi.....	255
41. Hulkar NE'MATOVA. "Boburnoma" – safarnoma janrida yaratilgan asarlarning eng sarasi.....	257
42. Dilfuza ZARIPOVA. Bobur va Huvaydo ijodida yaxshilik mavzusi.....	261

2. Ҳамроев Ҳ. Миллий хос сўзлар-реалиялар ва бадий таржима / Таржима маданияти (Мақолалар тўплами). – Тошкент, 1982.
3. Очилов Э. Таршимашуносликнинг назарий масалалари. – Тошкент: ТДШИ, 2014.
4. Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Тошкент: Фан, 1966.
5. Файзуллаева Р. Йўллар йироқ, кўнгиллар яқин / Таржима санъати (Мақолалар тўплами). – Тошкент, 1973.
6. تزک بابری ، مرزا نصیر الدین حیدریک لیتڈ کراچی، ۱۹۶۲

«БОБУРНОМА»НИНГ ОЗАРБАЙЖОНЧА ТАРЖИМАСИ

Дилафруз Муҳаммадиева

Алишер Навоий номидаги

Тошкент давлат ўзбек тили

ва адабиёти университети доценти

«Бобурнома» жаҳон адабиётининг нодир дурдонаси ҳисобланади. У ўзининг таржималари билан барча халқлар адабиётига бемисл ҳисса қўшган. Асар дунё тилларига таржима қилинишининг тарихий ва тадрижий жараёнларини кўриб чиқиш асносида, таржимонларнинг аслиятни қайта тиклаш жараёнида нақадар машаққатли ва шарафли йўлни босиб ўтганлигини кўриш мумкин. Бунинг натижаси ўлароқ бугунги «Бобурнома»нинг жаҳон юзини кўриши учун етарлича тадқиқотлар амалга оширилган. Асар бир неча тилларга таржима қилинган. Қирқдан ортиқ миллат «Бобурнома»ни ўз она тилида мутолаа қилмоқда.

«Бобурнома» бадий, тарихий, ёдном асар сифатида адабиётшунос, тарихчи, тилшунос каби 20 дан ортиқ соҳа мутахассисларига қимматли маълумот берувчи манбадир. «Бобурнома» яратилган даврдан бошлаб турли даврларда яшаб, турфа тилларда сўзлашган шарқшунослар диққатини ўзига тортиб келган.

«Бобурнома»да Ўрта Осиё, Афғонистон, Ҳиндистон халқларининг тарихий, ижтимоий-сиёсий ҳаёти, турмуш тарзи, шу мамлакатлар географияси, ўсимликлари ва ҳайвонот дунёси

тўғрисида жуда кўп маълумотлар келтирилади. Асар ўз характери билан нафақат туркий тилдаги тарихнавислик – мемуарчиликда фавқулодда янги ҳодиса, балки Шарқ маданияти тарихида ҳам ажойиб янгилик, нодир адабий манба сифатида ардоқланган. Шу сабабли у XVI асрдаёқ бир неча марта форс тилига таржима қилинди, кейинчалик Европа тилларига бир неча марта нашр этилди, батафсил ўрганилди.

«Бобурнома» дунёнинг 18та тилига таржима қилинган ва 3та тилга (мажор-венгер туркман ва италян тиллари) таржима қилиш жараёнлари давом этмоқда.

Ўзга тилларга қилинган таржималарнинг савиясини аниқлаш, уларни ўзаро қиёслаб ўрганиш орқали асарнинг илмий қимматини белгилаш ўзбек халқининг жаҳондаги бошқа халқлар билан адабий-маданий алоқаларини ўрганиш нуқтайи назаридан ҳам муҳимдир. Зеро, «Бобурнома» дунё шарқшунослари яқдиллик билан қайд этганларидек, инсоният маданиятига қўшилган катта улуш ҳисобланади.

«Бобурнома»нинг озарбайжон тилида иккита таржимаси мавжуд бўлиб, Рамиз Аскер томонидан қилинган таржима Бокуда икки марта нашр этилган. Ушбу таржимада (2011) «Бобурнома»нинг туркча (Р.Р.Арат), русча (М.Салъе) ва ўзбекча (Порсо Шамсиев) нашрларидан фойдаланилган. Таржиманинг кириш қисмида муаллиф Бобур мирзонинг шахсияти, ҳаёти ва ижоди ҳақида батафсил тўхталади.

Таржимада ҳар бир шахс, ҳар бир жой ёки муҳим тарихий воқеалар алоҳида сарлавҳалар билан ажратиб берилган. Асар шу қадар кичик таснифларга бўлинганки, баъзи сарлавҳа остидаги воқеалар бир саҳифага ҳам бормайди. Масалан, «Султон Маҳмуд мирзонинг Самарқанд тахтига чиқмоғи» (40-б) ёки «Бойсункур мирзонинг Самарқанд тахтига чиқмоғи» (47-б) бўлимлари ярим бетдан, «Бойсункур мирзонинг Хисравшоҳ тарафидан ўлдирилмоғи» (85-б) бўлими 7 қатордан иборат. Сарлавҳаларнинг умумий миқдори 153 та.

Таржима ўзбекча ва туркча матнга асосланганлиги учун воқеалар изчил ёритилган, тушиб қолган ёки берилмай ўтиб кетилган

тўғрисида жуда кўп маълумотлар келтирилади. Асар ўз характери билан вафакат туркий тилдаги тарихнавислик – мемуарчиликда фавкулудда янги ҳодиса, балки Шарқ маданияти тарихида ҳам ажойиб янгилик, нодир адабий манба сифатида ардоқланган. Шу сабабли у XVI асрдаёқ бир неча марта форс тилига таржима қилинди, кейинчалик Европа тилларига бир неча марта нашр этилди, батафсил ўрганилди.

«Бобурнома» дунёнинг 18та тилига таржима қилинган ва 3та тилга (мажор-венгер туркман ва италян тиллари) таржима қилиш жараёнлари давом этмоқда.

Ўзга тилларга қилинган таржималарнинг савиясини аниқлаш, уларни ўзаро қиёслаб ўрганиш орқали асарнинг илмий қимматини белгилаш ўзбек халқининг жаҳондаги бошқа халқлар билан адабий-маданий алоқаларини ўрганиш нуқтайи назаридан ҳам муҳимдир. Зеро, «Бобурнома» дунё шарқшунослари яқдиллик билан қайд этганларидек, инсоният маданиятига қўшилган катта улуш ҳисобланади.

«Бобурнома»нинг озарбайжон тилида иккита таржимаси мавжуд бўлиб, Рамиз Аскер томонидан қилинган таржима Бокуда икки марта нашр этилган. Ушбу таржимада (2011) «Бобурнома»нинг туркча (Р.Р.Арат), русча (М.Салье) ва ўзбекча (Порсо Шамсиев) нашрларидан фойдаланилган. Таржиманинг кириш қисмида муаллиф Бобур мирзонинг шахсияти, ҳаёти ва ижоди ҳақида батафсил тўхталади.

Таржимада ҳар бир шахс, ҳар бир жой ёки муҳим тарихий воқеалар алоҳида сарлавҳалар билан ажратиб берилган. Асар шу қадар кичик таснифларга бўлинганки, баъзи сарлавҳа остидаги воқеалар бир саҳифага ҳам бормайди. Масалан, «Султон Маҳмуд мирзонинг Самарқанд тахтига чиқмоғи» (40-б) ёки «Бойсункур мирзонинг Самарқанд тахтига чиқмоғи» (47-б) бўлимлари ярим бетдан, «Бойсункур мирзонинг Хисравшоҳ тарафидан ўлдирилмоғи» (85-б) бўлими 7 қатордан иборат. Сарлавҳаларнинг умумий миқдори 153 та.

Таржима ўзбекча ва туркча матнга асосланганлиги учун воқеалар изчил ёритилган, тушиб қолган ёки берилмай ўтиб кетилган

ҳолатлар йўқ. Аммо асарнинг сўнгги 936-йил воқеалари [3.] 935-йил воқеаларига қўшиб юборилиб, шу билан яқунланган. Таржиманинг умумий ҳажми 424 бетни ташкил қилади.

Таржимон тарихий шахс ва географик номларни акс эттиришда ҳам ўзига хос йўл тутди. Масалан, илк саҳифаларда келган Фарғона вилоятига қуйидагича таъриф беради: *Hazırda beş vilayətdən ibarət olan tarixi Fərqanə (təxminən 20 000 kv km) üç qonşu dövlətin tərkibindədir: Fərqanə, Əndican və Nəməngan Özbəkistana, Xocənd Tacikistana, Oş isə Qırğızistana daxildir.* Z] Кўринадики, таржимон географик ҳудуднинг бугунги ҳолатига кўра таърифлаб, чегаралари аниқ кўрсатиб беради.

Баъзи ўринларда таржимон томонидан берилган изоҳларда ноаниқликлар ёки чалкашликлар учрайди. Масалан, *Əndican naşpatisindən daha yaxşı naşpati tapılmaz* [3.21] гапидаги ношпоти сўзига *Əndicanda yetişən və ən gözəl olduğu söylənən qovun və ya armud növü (Андижонда ўсадиганва жуда ширинлиги айтилган қовун ёки нок тури)* деб изоҳ берилади ва унинг аниқ нок эканлиги айтилмайди.

Бобур марғилонлик аҳолига нисбатан ишлатган сарт атамаси [3.22.] ҳақида ҳам изоҳлардан маълумот олишимиз мумкин. *Sart: türklər və moğollar tərəfindən bəzi gövmlərin ortaq adı olaraq işlədilən termin. Sart adı Türküstanda moğol hakimiyyəti zamanı türk olmayan gövmlər üçün işlənmişdir. Buxara və Xokandda şəhərli və əkinçi xalqın dışındaki köçəri qırğızlara da sart deyilirdi. Qazaxlar isə türkcə və ya farsca danışmalarına baxmadan oturaq əhaliyə sart deyirdilər. Rəsmi yazı dilində taciklər dışındaki türkləşmiş xalq bu adla anılırdı.* Изоҳдан сарт сўзи баъзан турк бўлмаган қавмларга нисбатан, Бухоро ва Кўконда қирғизларга нисбатан, қозоқларда эса миллатидан қатъий назар, ўтроқ аҳолига нисбатан ишлатилиши англашилади.

Таржимада мақол ва маталлар матн ичида асл манбадагидек ёзилган, ҳаволада ҳозирги озарбайжончада қанақа маъно англаштири берилган. Масалан: «*Deh koca və dərəxtan koca*» мەсәлини, деуәсәп, *Axsi* үчүн сөйләмишләр [Zahiriddin Muhammad Babur. Baburnama. Çeviren Ramiz Askar. 2-naşr. – Bakı, 2011. – B.23.]. («Дех кужо ва дарахтон кужо») масалини *Axsi* учун айтилганга ўхшайди. –

таржима бизники- Д.М.) матн тагидаги изохда эса *Kənd harada, ağaclar harada* (қишлоқ қаерда, дарахтлар қаерда, - таржима бизники-Д.М.) деб изох берилган.

Зикри номеро ҳакимон умри соний гуфтанд ((б.142.)	<i>Həkimlər adın yad edilməsini ikinci ömür saymışlar.</i> (б.199);
тенг бўлмагунча тўш бўлмас(б.115.)	<i>dəng olmayan tuş olmaz</i> (б.155);
Ким ўлар ҳолатга етса, ул билур жон қадрини (б.218.)	<i>Kim ölər həlakətə yetsə, ol bilir can qədrini</i> (б.321); –
Агар сад солмони ва-р яке рўз, Бибойд рафт аз ин кохи дилафрўз (б.99.)	<i>İstər yüz il, istər bir gün qal, Bu könül aydınladan köşkü tərək edəcəksən</i> (133);–
Не бормоққа ере муқаррар, Не турмоққа юрте муайян(б.160.)	<i>Nə getmək üçün qərar verilmiş bir yer, nə də durmaq üçün müəyyən bir yurd vardı</i> (229).

«Бобурнома»ниг озарбайжонча таржимаси изохларга бой, уларнинг асосий қисми сатр остида берилган, диққатга сазовор жойи шундаки, изохларда туркча, русча ва ўзбекча нашрлар ўртасидаги фарқлар очиб берилган. Асар сўнггида тушунарсиз сўз ва ибораларга таъриф берилган.

Ҳозирда «Бобурнома» ва унинг таржималарига тегишли бўлган тарихий ҳужжатлар дунёнинг 23 кутубхонасининг ноёб мулки ҳисобланиши ҳам асар салоҳиятининг нечоғлик юқори эканлигини кўрсатади. Асар таржималарининг тадқиқоти шуни англатадики, ҳар қандай вазиятда ҳам таржимон аслиятдан йироқлашмаслиги, асар замиридаги сўз ва фраземалар, реалиялар ёки жой номлари, тарихий шахслар исмларини таржима қилишда эҳтиёткорлик билан ёндашиши лозимлигини кўрсатади. Чунки аслият мансуб бўлган халқ урф-одатлари ва миллий-маданий хусусиятларини, диний, иқтисодий-ижтимоий турмуш тарзини мукамал ўрганмай туриб, асарда тасвирланган воқеа-ҳодисалар тўғрисида етарли тасаввур ҳосил қилиш, шакл ва мазмуннинг уйғунлигидан иборат таржима яратиш жуда қийиндир. Ҳар қандай аслмонанд таржима замини шакл ва мазмуннинг диалектик бирлигини ташкил этадики, унинг мазмунига кўпроқ урғу бериб, шаклга эътиборни сусайтириш

асарнинг бадий ва миллий хусусияти, тарихий ўзига хослигига путур етишига олиб келади.

Хулоса қилиб айтганда, «Бобурнома» таржималари ичида шунчаки ўзга тилга таржима қилинганлиги билангина аҳамиятли бўлган таржималар талайгина, шу билан бирга асар аслиятига анча яқинлашган, тўлиқ ва эътироф этишга арзирли таржималар ҳам мавжуд. Бундай ишлар сирасига озарбайжонча таржимани ҳам киритиш мумкин. Йиллар ўтгани сари «Бобурнома»га қизиқиш ҳам кучайиб бормоқда. Бунинг ёрқин мисоли қилиб сўнгги йилларда асарнинг янги-янги тилларга таржималарининг амалга ошаётганини, туркий миллатлар орасида ҳам «Бобурнома»нинг бир неча таржима нусхалари пайдо бўлаётганлигини эътироф этишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Дониёров Р. Бадий таржимада миллий хусусиятларни акс эттириш масаласига доир// Ўзбек тили ва адабиёти, 1962, №5.
2. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. «Бобурнома» Нашрга тайёрловчи С.Ҳасанов. – Тошкент, 2002.
3. Zahiriddin Muhammad Babur. Baburnama. Çeviren Ramiz Askar. 2-нашр. – Ваки, 2011.
4. Отажонов Н. Бадий таржима ва илмий шарҳ. Филол. фан. ном. ...дисс. – Тошкент, 1978.
5. Холмонова З.Т. «Бобурнома» лексикаси тадқиқи. Филол. фан. док. ...дисс. – Тошкент, 2009.
6. Ғайбулла ас-Салом, Н.Отажонов. Жаҳонгашта – «Бобурнома». – Тошкент, 1996.

БОБУР МИРЗОНИНГ МУШОИРА КЕЧАЛАРИ ВА МАЖЛИС АҲЛИ

Қораев Шерхон Пулатхонович,

филология фанлари бўйича фалсафа доктори,

*ТИҚХММИ МТУнинг Қарши Ирригация ва агротехнологиялар
институтининг доценти.*

*Шаҳаншоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳузуридаги
адабий мажлисларда мушоиралар қизғин ва қизиқарли тус олган.*